

Gyerekkorunk otthona

II. Kitalálni egy otthont

24. A faun hívása

Szóval, úgy éreztem, hogy balettbe járni nem elég, nézőnek lenni kevés. Erre a hiányérzetre váratlanul Rómában, a Galleria Borghese-ben kaptam megvilágosodás értékű választ. Nem tudom már hol állt, egy teremben vagy a kertben, arra sem emlékszem, hogy láttam volna róla reprodukciót, legfeljebb hallomásból ismertem, lényeg az, hogy egyszerre ott álltam szemben Lüszipposz táncba lendülő faunjával, illetve annak fehér márványból készült másolatával. Később még a világkerékben táncoló, hajfürtjeit lobogtató Siva rendített meg személyesen, de az inkább gondolatilag. Ez a faun viszont, ahogy karját a két kis cintányérral hívón magasba emelte, világtalan köszemével nem rám, hanem valahová belém tekintve, egész testének félfordulatával a kezdő lépést ingerlően útnak indítva, és minden porcikámból érzékszervet varázsolván teljesebb valómban is megbabonázott. Furcsa módon a sokféle kavargó képzetek között feltűntek az apostolok, akik a holtából feltámadó Krisztussal találkoznak egy régóta várt és immár valóságosan megnyíló történelemben. Ahogy Krisztus őket hívta, úgy intett nekem is a faun, én pedig rögtön láttam benne a metaforát, csak hirtelen nem tudtam még megfogalmazni, hogy minek a metaforáját. Kosztolányi szembesülhetett így Esti Kornéllal, vagy az ő mestere, Nietzsche, Dionüszossal. Hogy mi volt ez? Látomás a szabadítóról, csábítás a tilalmak megszegésére, a „korlátlan természet” hívása, költészet, ritmus, vágy, talán halálvágy, talán újjászületés végett, talán menekülés a józan élettől, talán valami lényeg felismerése, bepillantás önmagam titkaiba, legbelsőbb erőforrásomba? Nem tudtam volna világosan megmondani, pontosan meghatározni, hogy mi ebben a faunban a megrázó, csupán később jöttem rá, hogy mámorosan akkor önmagammal szembesültem. Egy másik önmagammal persze, amelyről egyébként tudomással bírtam. Úgy, hogy nem feltétlenül mélylélektani felismerésben részesültem, vagy legalább is nem csupán abban. Ami mindent megváltoztatott, s az élménynek többletértéket adott, az voltaképpen Lüszipposz művészete volt, s ezen belül is kevésbé a sokat magasztalt arányok, az anatómia magabiztos kezelése, a részletek bravúros árnyalása, hanem inkább összjátékuk, amely a megrendítő hatást eszményi formába öltöztette, noha maga a hatás végső soron nem ebből állt. Egyetlen istenszoborban, sem görögben, sem másban, nem találkoztam ilyen feszültségű és ilyen titokzatos hívással. Valószínűleg azért, mert egyikükkel sem azonosultam, közéről sem.

Ahogy engem ő hívott, az én voltam. Az az én, aki meg tudja haladni önmagát, hogy elérje őt. Bízottam arra, hogy a találkozás lehetséges. Feltéve, ha úgy lépek, ahogy ő mutatja. Ha ehhez megteremttem magamban a képességet, ha felmértem, hogy az, aki vagyok, beavatást nyerve az ő misztériumába, eltáncolhatja a maga virtuális vetületeit. Vajon ez a faun nem az alanyiség és az alkotás viszonyának példázására lépett elő? Alakító, mozgató, feltáró képességét tekintve mindenképpen. Arra intett, legyen a találkozásból alkotás, hozzam lét-

re azt, aki lehetségessé válik, amikor felindulok az ő zenéjét hallva, megindulok őfelé. Nyilván az íróhoz szólt, aki történetbe ágyazott figurát jelenít meg belső sugallatra, belső materiából, még akkor is, ha valóságos, külső minta alapján dolgozik. És ha azt tekintem, hogy a kitárt kar hívása nem pusztán egy személynek szól, akkor, továbblépve az értelmezésben, az író sokszorozódó képességére kell gondolnom, és megértek valamit abból a kavargásból, nyüzsgésből, ami ezzel az igéző hírnökkel szemközt támadt bennem akkor, illetve bennünk – hiszen meglepetés éppen azáltal ért, hogy egész kis csoportot képeztem, mintha egymásba nyíló tükrök játszanának képmásommal. Minek alapján lehetett asszociálni az író szereplőket szaporító képességére, viszont kevésbé lehetett önmagamot azonosítani. Nem várhattam ehhez komolyabb segítséget a fauntól, legalábbis nem a fizimiskájának utánzásától, hiszen eszembe sem jutott sem azelőtt, és még az ő hatására sem, magamat torzonborz, hátul is farkokkal ellátott bozótlakónak elképzelni, még eszményi változatában sem. Hogyan képzelhettem hát, hogy e találkozásban önmagammal szembesültem? Kihez szólt a hívás? Válaszolni erre, a szembesülés kölcsönösségének logikája szerint, csak szimmetrikusan lehet: ki volt a faun, akiben mégis magamra ismertem? Hosszú időbe telt, amíg rájöttem, magában a kérdésfelvetésben van a hiba: amíg így bonyolítom, az apória fogva tart. Lüszipposz művészi remeklése sem a faun kiletében van, hanem a beállításában, a mozdulatában. Döbbenetes erővel ez rántotta magához a tekintetemet. Emlékezetem a hívásra megy vissza. Abból áradt a hatás. Hová hívott? Csak találgatni tudtam volna. A hely megnevezése a nézőre van bízva, tehát ugyanúgy mondhattam volna, hogy az eleuziszi rejtélyekbe, mint a szomszéd faluba. Állítani bizonyosan annyit lehetett, hogy ez a világtalanul éleslátó szem, a szakállban nyíló száj, a két kar, egyik vízszintesen befelé hajlítva, a másik könyökben függőlegesen emelkedve arra buzdított, menjek el onnan, ahol vagyok, tovább, máshova. Ide kívánczik még, hogy a faunnak nem kecske, - hanem emberlábat faragott a szobrász. Így indult táncba. Úgy tetszett, általam is követhető lépésekkel.

Mindezt nem fogalmaztam meg ott a *Galleria Borghese*-ben, de már akkor elneveztem a vidám tudomány hírnökének. Valami végzetes vonást ugyan fel lehetett fedezni abban, hogy kimozdító szándékát nem kötötte semmihez, sem időben, sem térben – menjek, táncoljak, ennyiből állt az üzenete –, engem azonban szédület fogott el a táncba hívástól, a szív ütemére visszahangzó lüktetés ígéretétől. Eszembe jutott persze, hogy Dionüszosz valamilyen alakváltozatával találkoztam, egyáltalán nem jutott viszont eszembe, hogy tragikus jelenségnek fogjam fel. Az én Dionüszoszom nem ismer-te a szenvedést. Nem ismerte Nicole-t sem. Azt vettem észre, hogy velem akart kiváltságos kapcsolatot létesíteni, és ezt a felfedezésemet valahogyan nem akaródzott Nicole-lal megosztanom.

Pedig egymáshoz tartoztunk gyengéden, meghitten, jókedvűen. Magától értetődően. Ervényben maradtak az első szerelmi vallomások is. Nem kellett magyarázkodni,

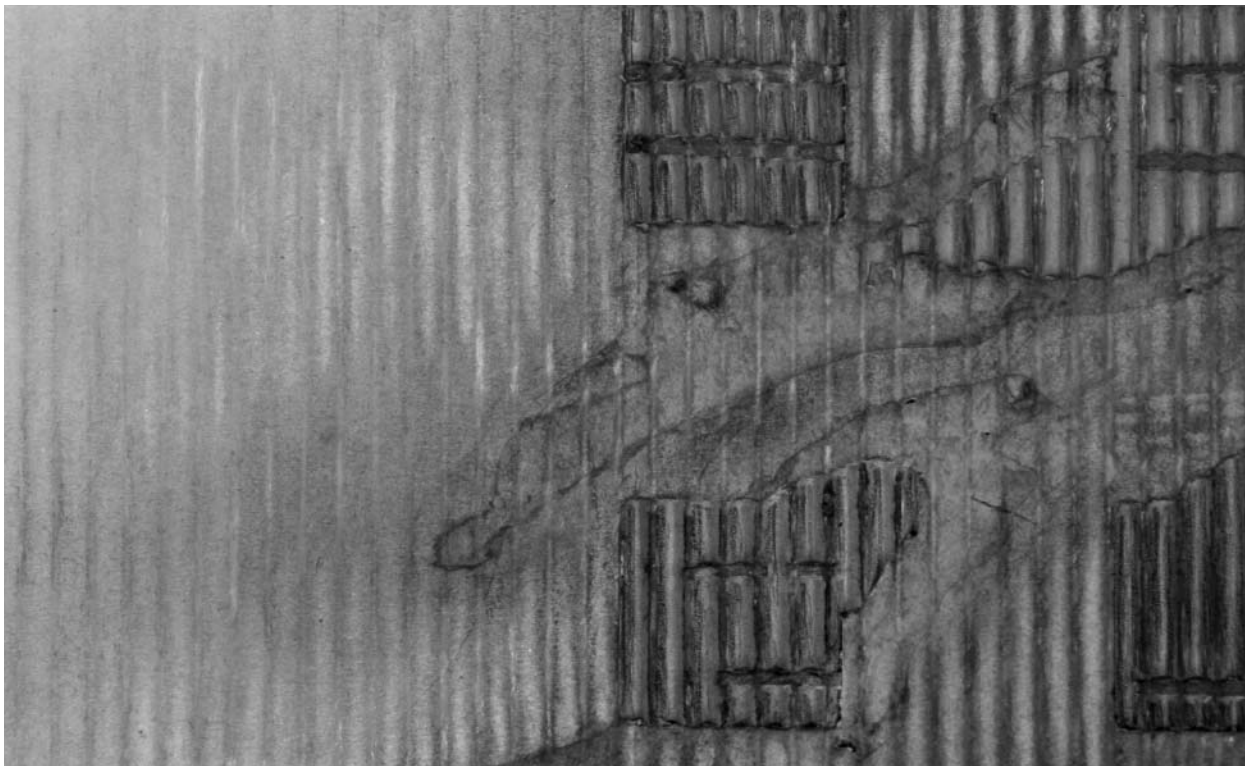
érzéseket egybehangolni. Orrán a parányi barna pöttyöt minden reggelinél újra felfedeztem, tréfálkoztam szakadatlanul, mert élveztem a nevetését, viszonztam előzékenységét, alkalmazkodását. Kis termete miatt házasságunk első lakásaiban az élet rajzfilmbe illő dimenziót kapott: meglepett, ahogy feleségem tett-vett íróasztalnál, konyhában, fürdőszobában, meglepett, hogy ugyanúgy mozog, ahogy én, az ő szemében a nagyra nőtt személy, és hogy ettől az amúgy szűkösre méretezett helyiségek tágasnak látszanak. Hízelt, hogy nekem öltözködik. Volt egy rózsaszín selyempizsamája, cikcakkosra vágott nadrágszára lábikránál végződött, mint az udvari bohócoké, vagy mint Pucké a Szentivánéji álomban: azt imádtam leszedni róla. És volt egy szürke télikabátja zöld szarvasbőr gallérral, azt imádtam felsegíteni, amikor első munkahelyére, egy reimsi gimnáziumba indult a hét elején. Az 1963-as tanévkezdetre nevezték ki, amikor Antonyból a rue Brocába költöztünk. Vonattal utazott, az akkori lassú járatokkal másfél óráig tartott egy út; az ide-oda bumlizást elkerülendő szobát vett ki egy szintén párizsi kolléganőjével, óráit pedig sikerült úgy csoportosítani, hogy szerda este már visszaért, alaposan kiéhezve: ilyenkor rántottával vártam. Ennél változatosabb főzési tudománnyal akkor nem bírtam, nem is óhajtottam bírni, azt a nézetet vallva, hogy az éhhalál elkerülése a fontos, nem az ízlelőbimbók kényeztetése. Felfogásom kivédésére született meg Nicole-ban az a hallgatóságos döntés, hogy amikor lehet, engem főzni nem enged, beéri mosogatói szolgáltatással. Egyéb munkamegosztásunk is méltányosan alakult ki, s egészen természetesen: takarítást, bevásárlást felváltva végeztük, a költségeket megosztottuk, a kocsival én foglalkoztam, a lakást ő csinósította. Hozzájárult a szerencsés egyensúlyhoz, hogy az időnkénti könyvtári kutatáson kívül munkámat otthon végezhettem – az állami kutatóintézet (CNRS), ahová 1961 októberében vettek fel, kötetlen munkaidőt biztosított. Hozzájárult persze a rugalmas életszervezési lehetőség olyan alkalmak felbukkanásához is, amelyek a tolvajt szülik.

Téved azonban, aki ebből a helyzetjelentésből nőcsábáztatra következtet. Persze, ismert az a férftípus, amelyik zaklatottan folyvást szexről álmodik, már a punci szóra is nyálát csurgatja, és majdnem mindegy neki, hogy ki is az a nő, kinek combjára, mellére, hasára, seggére rá kívánja vetni magát, ha az illető nem teljesen visszataszító, ő, mármint a mohó bagzó, hol erőszakosan, heregolyóit bőszen lóbálva, hol pitízve, mint az ebek, nyüzszítve és lihegve kuncsorog nála lakomázási szándékkal, s ezen az ösztön szinten tökével azonosuló énje a legszerényebb juttatásokat is érdemrendekként tűzi ki hajtókájára. Ami engem illet, nem tartoztam ehhez a numerahalmozó s a halmozásban önigazolást kereső fajtához. Persze, visszatetszett, ha netán az orromra húzták, de a nem is olyan gyenge nemhez való vonzódásomban mára ment ki a játék. Nehezen választottam el az érzéseket az érzelmektől, ez utóbbiak nélkül testi kapcsolat valójában nem vonzott. Sajnáltam rá az időt. A vonzódáshoz szerelem kellett. Holott a romantika hagyományos tartozékait: holdfényt, ábrándozást, eszményítést inkább giccsesnek minősítettem, s látszatra a romantikából csupán az iróniát vallottam magaménak, ami miatt, hangulatrontás címén, gyakorta ért szemrehányás. Csakhogy az irónia az én esetemben, és feltehetően mindenki másnál is, a biztonsági szelep védelmező szerepét látta el a romantikában mindig kitörésre készülő szélvész és tűzhányó dúllásával szemben. A nő, ha kellett, érzelmeivel együtt kellett, emésztően és önemésztően. A mindent vagy semmit ésszerűtlen indulatával, s a lehetetlen követeléssel járó

gyötrelemekkel. Talán a gyötrelem jobban kellett, mint maga a nő, de azért ezt nem állíthatom bizonyossággal. Azt viszont határozottan állíthatom, hogy a szerelemmel együtt rendszeresen jelentkezett az igény kiegyensúlyozott, voltaképpen polgári házasságban megvalósítható együttélésre. Hiába törekszik az ember racionalitásra, attól még nem lesz logikus.

Beletelt két évtized is, és ennek minden viszontagsága, amíg rájöttem, Nicole meg én e téren mennyire hasonlítunk egymásra. Házasságunk első négy, nyugodtnak mondható évében viszont a magam érzelmi-érzéki világának a törvényeit sem tisztáztam. Az övét még annyira sem, és ha akkor valaki rájuk kérdez, visszafordítottam volna a kérdést: érdemes-e egyáltalán ilyesmivel foglalkozni? Gondtalan időket éltünk, és a házasságot többek között éppen azért választottam, mert a nyugalmat biztosította. Ha Nicole akkor szenvedélyre tart igényt kapcsolatunkban, kínosan ért volna, ahogyan ért is később, amikor lángolni óhajtott. De megérthetem-e a történeteket, ha csupán az én elvárással hangoztatom az én szempontomból? Hajdan ugyan nem emelkedtem a magam láthatára fölé, de legalább utólag számot kell vetnem az ok és okozat egymáshoz illeszkedésével. Mai szemmel felmérhetem az én szenvedély-ellenességem következményeit. Azt például, hogy bár Nicole elfogadta az én feltételeimet, egyik legkedvesebb szerzőjének Racine-t tartotta, és egyáltalán nem tagadta, hogy érzelmi életében oltárt emel a *passion*nak. Felteszem, ha diákkorunkban túlfűtött hangot ütök meg, ő is szertelen lendülettel válaszol. Iróniám viszont az áradozást nem tette lehetővé. Bizonyos értelemben tehát hiába szeretünk egymást, hiába lettünk férj és feleség, az ő személyiségének egy része nem bontakozhatott ki szabadon. Gondját nem velem, hanem a tükörrel osztotta meg, attól kért bátorítást és tanácsot: bátorítást az elbizonytalanodás ellen, hiszen szerelme csak részben nyert fogadtatásra, tanácsot pedig egy viselkedési minta megtalálásához, mivel az általa természetesnek érzett kifejezési forma tiltás alá került. Más szóval társalkodónőre önnön képmásában talált, és vajon a nárcizmustól lehet-e szerencsés válaszokat kapni?

Előfordult meghittebb pillanatokban, hogy azzal a tekintettel nézett rám, amellyel a fürdőszobában önmagába zárkozott. És igyekezett úgy mozogni, lakásba bejönni, asztalt teríteni, erkélyre kikönyökölni, ágyba bújni, és minden módon úgy mutatkozni, ahogy azt a külvilágban megfigyelhette filmekben, divatlapokban, hirdetésekben. Kelléktárból kölcsönzött, és mert ritkán volt biztos a dolgában, előfordult nemegyszer, hogy helyesbített, igazította magát valami utánzásra méltónak tartott példához, s amikor látta, hogy mesterkedését észreveszem, zavarba jött, lemerevedett. Bizonyos értelemben okolhatott engem is gátlásainak növekedéséért – mivel pedig erre a felelősségre nem gondoltam, s a csomókat egyszerűen alkati eredetűnek fogtam fel, bogozásukra nem én voltam a legalkalmasabb. Hiányérzeteimről sem igazán szereztem tudomást, illetve nem tartottam lappangásukat komolynak egészen a Lüszipposz szobrával való találkozásomig. Abban az áramütésszerű megrázkódtatásban, amit a faun okozott, benne foglaltatott az is, hogy a hiányérzetek beértek, s előbb-utóbb valamilyen lépésre készítetnek. Ott alakult ki az a meggyőződés is, hogy a műalkotások akkor hatnak a legmélyebben, amikor a befogadó személyes lelki problémáit bolygatják meg, és nem feltétlenül a szublimálás irányában. Tisztán emlékszem egy jelenetre. Nicole görögországi túránkról való visszaúton vásárolt egy olasz szalmakalapot, persze hatalmasat, kürtőset, és azt követelte, hogy vegyem le ebben a Lago Maggiore egyik teraszkielátójának a korlátjára

Kurcsis László munkája

telepedve. Ráadásul ünnepélyes arcot vágott műmosolyal, nem hagyta magát nevetetni. Megszólalt a faun: Lódd le. Nem őt, mármint Nicole-t, a védencedet, akit szeretsz a kalap ellenére, hanem magát a rohadt kalapot, jó messzire bele a tóba. Sajnos, a fényképezőgép ilyen James Bond-i teljesítményre nem volt képes, csak a fotót készítette el a házi béke érdekében. Magamban pedig lehangoltan azt gondoltam, ezen a képen nyoma sincs a tánchba hívás szikrájának.

Párszor megfogalmazódott később is a gondolat, aztán, amikor éppen ezt a szikrát felfedezni véltem egy cirmos szempárban a Mikeš Kelemen Kör találkozáján, nyomban tánchba lendültem. Úgy éreztem, eljött ennek a lépésnek az ideje, és nem csak késznek, hanem szabadnak is éreztem magam rá. Semmiképpen sem éreztem árulásnak. A házasság szentsége mellett sosem voksoltam. Arnyaltabban: jogi és erkölcsi megkötéseit külsőségesnek véltem. Azt tartottam, naivul, idealistán, és még ma is azt tartom, hogy férfi és nő között a kapcsolatnak az érzésre kell alapulnia: amíg az érzés erős, a házasság megbonthatatlan, ha meg az érzés elgyengült, akkor mi szükség a formások fenntartására? Pár évvel később a hatvannyolcasok között elharapózkodott ez a nézet, s éppen ezért érdemes megemlíteni, hogy ahhoz a kisebbséghez tartoztam, amelyik jó példával előttük járt. A fent említett érzés az én képzetemben *átmenetileg* megfért a többnejűséggel, annál is inkább, mivel akkoriban már a fogamzástáplálás felvirágzása mentesített mindenkit (aki akarta) a kényelmetlen gyermekáldástól. Ilyenformán egy félredugás az én szememben nem számított házasságtörésnek, inkább alkalmazkodásnak a világ egyik legelterjedtebb gyakorlathoz, amellyel kapcsolatban, mikor később egy párizsi lány francia hagyományt emlegetett, arra hívtam fel figyelmét, hogy Budapesten is mindenki mindenkivel, mihelyt van kivel, van mivel és van hol. Kevésbé általános és közhelyszerű viszont, hogy egyenlőségi elvből *átmeneti* esetben nem emeltem kifogást a többférjűség ellen sem. Jót tesz a népségnek, ha rugalmasan, könnyedén, előítéletek nélkül zajlik: valahogyan így képzeltem.

Elméletet persze könnyű kifejteni, de gyakorlatban mit is akartam azon kívül, hogy megszerezni vágytam a nőt, aki a tánchba hívó szikrát rám pattantotta? Voltaképpen mindent, mert belebolondultam. Valamiféle megváltást, amit bajosan tudtam volna megnevezni, hiszen ugyanakkor nemigen akartam más lenni, másként élni, mint amilyen voltam, mint ahogyan éltem. És mégis, már akkor felvetődött bennem, hogy vajon szabadságvágyból nomád élményeket kergetek-e igazán. Vagy éppen ellenkezőleg, ugyanúgy akarok élni, ahogyan éltem, csak más nyelven? Nem sokat írnak ilyesmiről, pedig fogas kérdése ez az emigránsoknak. Akkoriban egyértelműnek tetszett a válasz: persze, magyar nyelvű otthonra vágyom. Anyanyelvemen természetesebb az élet, ágyban, asztalnál, íróasztalnál nem kell alkalmazkodnom, olyan lehetek, amilyenek a múltam formált, szóval minden súlytalanabb lesz, hangsúlyosan ideértve a másikkal, a társsal való párbeszédet. Bizonyosan emlékszem, nem honvágy mozgató, a kádárista, csatlós Magyarország nem vonzott, nem álmodoztam ottani szerelemről. Egy nyugati magyar szerelem viszont annál inkább izgató. Hirtelen ez látszott eszményi megoldásnak ahhoz, hogy magyar is lehessenek a külföldön talán életem végéig töltendő évtizedek során. Ebben a rám támadó gerjedelemben eszembe sem jutott, hogy a nőügyemet emigrációs kérdésként próbálom orvosolni, az emigrációs kérdést pedig nőügyként kezelni. Márpedig a kettő, noha érintkezik, nem fedi egymást. Az anyanyelv, az anyaország a gyermekkor dédelgetettségét idézi: ez pedig, bárhol lakik az ember, felnőtt korban teljesen fel nem újítható. Nem egy magyar frigy zápu meg és bomlik fel az emigrációban, és teljesen mindegy, hogy a házaspárok anyanyelvükön nem értenek egyet, vagy két különböző idiómán. Különbőség legfeljebb anyyi, hogy kényelvtű veszekedést sok nyelvtani hiba is torzít, no meg az, hogy a környező magyar kolónia többségét csámcsog egy anyanyelvi pár felbomlásán, mint egy kétnyelvtű. A magyar felek mindketten új, egyéni fészkelődésbe kezdenek a közösségben, míg a bennszülött megszűnik egyén lenni, csak egyike lesz a maga világának, amelybe visszaolvad.

Lélektanilag azonban a közösség helyett inkább az egyént részesítem előnyben, s ebben a felfogásban a bennszülött helyzetének válsága és ebből való kiútkeresése már kevésbé közömbös. Házasságunk elkerülhetetlen viszontagságai például elég rendhagyóan zajlottak. Ama szenvedelmes hollandiai Mikes-találkozóról hazatérve hol csendben rágtam magamat, hol levelekben szönlöngattam szerelmem tárgyát. Az egyik ilyen misszilizist felcímzett, de még nyitott borítékban több más postára szánt küldemény között előlhagytam. Egy este, mikor én már lefeküdtem, Nicole átszölt a dolgozószobából: mit jelent egy magyar szó, már nem emlékszem, melyik. Olvasás közben szórakozottan megadtam a jelentést. Nicole erre egy másik szó jelentését kérdezte, nekem pedig beugrott, hogy ezek a szavak az én aznap írt levelemben állnak. Átvágtattam a szomszédba. Nicole a testes magyar-francia Eckhardt szótárral birkózva a levelemet betűzte. Mint egy egér, amely egy malomkerék nagyságú sajtot emelget Walt Disney-nél. Már félig lefordította a szöveget. Egy ideig tanítottam magyarra Antonyban, de inkább csak viccelődve, s ezek a leckék rövidesen abbamaradtak, elvégre azokban az években neki legfeljebb játéka lehetett jó a mi nyelvünk. Detektív munkára persze nem gondoltam, és most, lám. Bátorkodtam emlékeztetni arra, hogy az én magánlevelemben nyomoz. Igen, felelte, de ami a levélben áll, őt is érinti, és amennyiben ő a feleségem, szeretné tisztázni kettőnk kapcsolatát. Beláttam, hogy jogos a szempont, arra viszont, hogy házasságunk jövőjét hogyan látom, nem válaszoltam. És nem voltam hajlandó a hátralevő fordításban segídekezni.

Igazából nem tudtam, hányadán állok önmagammal. Ezt mondtam végül, s ő megszeppenve elfogadta. Nem sírt, de látszott, hogy szenved, én meg szerettem volna a fájdalomtól megkímélni. Közben fel-felbukkant a faun, és mutatta, hogy ő a maga egész fehérmárvány mivoltában táncba lendül. Emlékezni sem jó erre a meghasonlásra, a bizonytalanságra. Amit a másik fél egyáltalán nem segített oszlatni. Sőt, mintha örömet lelte volna abban, amit én előbb-utóbb keresztre feszítesemnek észleltem. Bölcsebben teszem, ha egyszerű kalandként élem meg ezt a vonzalmat, de hát szenvedély türelmetlenkedett bennem, s a „mindent vagy semmit” rögeszméje végletes döntésekbe sodorhatott volna. Úgy gondoltam elborult aggyal, gyerekesen, hogy a válságból egy másik házasság segítségével lábalkhatok ki. Délibabot kergettem, s amikor szertefoszlott, meglevő házasságom valóságába megkönnyebbülten, de amúgy lábadozó betegként hanyatlottam vissza. Természetesnek azt tartottam volna, hogy a kínzókamrában töltött tíz hónap után feleségem megértően ápolni kezd, vagy ami a cél érdekében még hasznosabb lett volna, egyszerűen békén hagy, amíg magamtól fel nem épülök. Elvégre gondoskodott rólam a kavardás kellős közepén is: postámat például kéretlenül utánam küldte, ahányszor vetélytársnőjéhez utaztam.

25. Nicole mellettem a párizsi folklórban

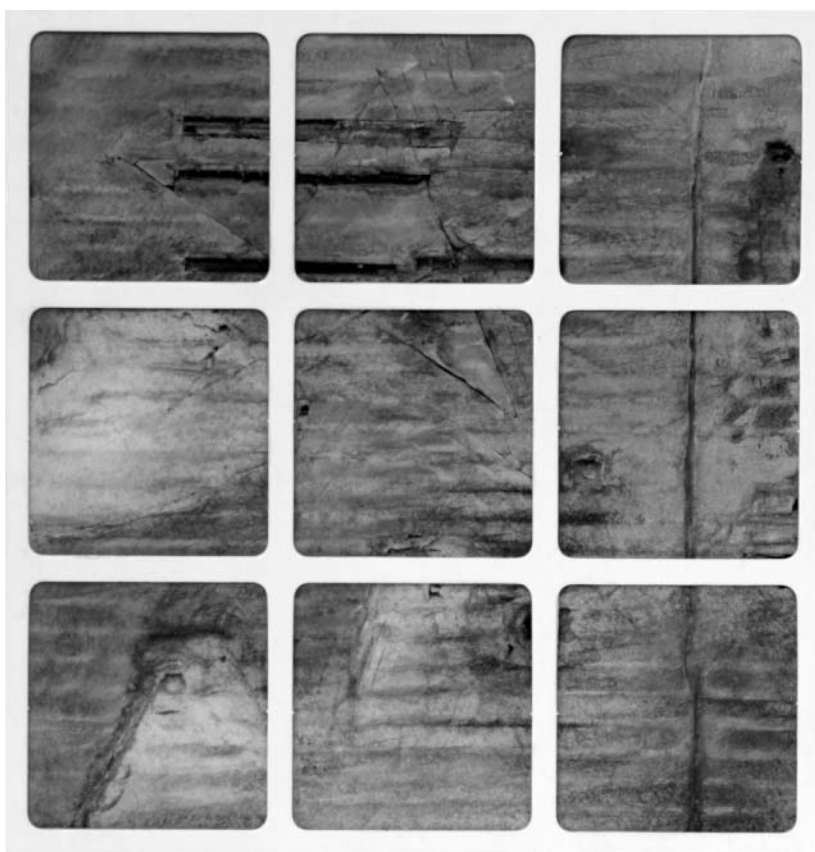
Nicole kibőjtölte a tőle való eltávolodásomat. Nem tett szemrehányást, nem sírt, lenyűgöző önuralommal viselkedett. Elutazásaimat tudomásul vette, indulás előtt még azt is megkérdezte, és egyáltalán nem gúnyosan, készítsen-e útravalót. Nem akart ágytól, asztaltól különválva élni. Apósoméknak nem szólt egy szót sem, üdvözlétképpen pár magyar szót mindig odabiggyesztett a szüleimnek írt levelek végére, úgyhogy szerencsére

az idősebb nemzedék nem ütötte bele orrát a mi válságunkba. Ebben az időben lakott nálunk Bakucz József, akit Verhaeren fordítójaként ismertem meg még az Új Magyar Kiadóban, s aki éppen kalandos nőügy miatt jött vissza az USA-ból Párizsba. Ő a maga szindbádi tapasztalatával rövidesen megszimatoilta kulisszák mögötti jövés-menéseimet, s emlékszem, egyszer, amikor bőröndömbé ruhát válogattam, székén hátradőlve, egy amerikai cigarettát hüvelykujja körméhez ütögetve, azt javasolta, ha találkára megyek, kössek lila nyakkendőt, ehhez pedig magától értetődően lila zokni kívánczik. Nicole végig mosolyogva vendégül látta, holott én hívtam hozzánk, mikor a balszerencse ráköszöntött. Igaz, hogy a meghívás csak két éjszakára szólt, Bakucz viszont két és fél hónapig maradt, és nem lehetett alkalmazkodó lakótársnak nevezni. Lábát például nem a fürdőkádban, hanem a mosdókagylóban mosta, és persze ezt az érzékeny párizsi fürdőszoba-alkatrészt letépte. Még a csövek is kiszakadtak a falból. Úgy hagyta, elment. Nicole volt otthon, amikor a vízvezeték-szerelő kijött és sitrakást hagyott maga után. Elég későn értem haza a könyvtárból. Nicole elmesélte, éppen takarította a koszt, mikor belépett Bakucz, s meglátva a csatateret, segítségét nem ajánlotta fel, csak annyit mondott: *Cochon d'ouvrier*¹, és bevonult szobájába. Ott állította össze első (nagyszerű) verseskötetét, a *Napfogyatkozást*, melyet aztán a *Magyar Műhely* adott ki. Éjfél és hajnali három között a recsegő padlót róva ritmizált, rendszeresen felferve egy csecsemőt, ki az alatta levő emeleten aludt. Ennek apja eleinte csak felülent, hogy „Monsieur Brassens” inkább ritmizáljon nappal, aztán, mikor az éjjeli recsegés kérérlhetlenül folytatódott, felrohant, s egy böhöm kalapáccsal megrepesztette lakásunk ajtaját. Nicole semmit sem tett szöva, gyakran főzött is rá, különleges gonddal terített, amikor vendégül látta, és szóval tartotta, ha megsejtette, hogy a nagy beszélgető rám akar törni műhelygondjaival, mikor én éppen az írógépnél ülök és koncentrálni szeretnék.

En ugyanis az érzelmi viszontagságok közepette a nagydoktori értekezésem dolgoztam, és Nicole nem csak a nyugalmamért tett meg mindent, hanem segített is: lektorálta, amit írtam, stilizálta magyar versekből készített francia nyersfordításaimat, melyek szemelvényként kerültek könyvembe. Segített már akkor is, amikor a Gara-antológiába dolgozó francia költőknek ültettem át főleg XX. századi magyar költőket, s emlékszem, Pilinszky *Apokrifján* annyit pepecseltünk, hogy Pierre Emmanuel az ő végleges műfordításában alig pár szót módosított a mi változatunkon. Az 1964-es évben az antológia már megjelent, Garára azonban változatlanul oda kellett figyelni. A veszekedések egymást érték. Ha nem tévedek, két viszály keveredett egymással egyre zavarosabban. Az első a „négersorsból” nőtt ki. 1960-ban, egy iskolaévre terjedő angliai tartózkodásom előtt Gara elhívott a rue Surcouffba, elmondta, hogy a Gallimard kiadó szerződést kötött vele a *Pléiade* sorozatban készülő egyetemes színháztörténeti kötetben egy fejezet megírására, a magyar színpad történetéről. Neki erre nincs ideje, írjam meg én, a British Museum könyvtárában bizonyára találok idevágó anyagot. Természetesen a honorárium az enyém lesz, és a nevem is odakerül a szöveg alá. Szóban állapodtunk meg, baráti alapon. Londonban Czigány Lóránttal társultam, aki XIX. századi magyar irodalommal foglalkozott. Elég hosszadalmas bogarászás után, cikkek, elszórt tanulmányok segítségével összeállítottunk egy szöveget, amit Párizsban átadtam Garának, jelezve, hogy két szerző van: Czigány meg én. A kötetben a fejezetet egyedül Gara László jegyezte.² Fel-

¹ Bizonyára „disznó melós” járt magyarul a fejében.

² *Histoire des spectacles* Szerk. Guy Dumur, Párizs, Gallimard, Pléiade, 1965, 1119–1129 old.

Kurcsis László munkája

hívtam dúltan, hogy képzelte ezt. Nagy lelki nyugalommal azt válaszolta: a szerződést vele kötötték, még két név túl sok lett volna, a mienkét le kellett hagyni. Csak te ebből egy sort sem írtál. De igen, ő a mi franciaságunkat gondozta. Hát ettől begurultam, felhívtam a kiadót, plági-umperrel fenyegettem, követeltem, hogy a még raktáron lévő kötetekben Gara nevét ragasszák át egy szalaggal, amin a miénk áll. Fellármáztam a Sorbonne-on témavezető professzoromat, Étiemble-ot, aki annyit elért, hogy a honoráriumot, amit az álszerző egymaga készült zsebre vágni, elosztották három részre. Többre a kiadó nem volt hajlandó, pizlicsáré ügy volt ez számára, Czigánnyal le kellett nyelnünk, hogy mellőzhető tényezőként félretolnak.

Ettől a csetepatétől függetlenül támadt egy másik, amikor az *Ecole des Langues Orientales*-on előadást tartottam az egyébként ez alkalommal távol levő Aurélien Sauvageot professzor védnöksége alatt a magyar költészet francia nyelvű antológiáiról és Ady költészetének franciaországi bemutatásáról. A *Bibliothèque Nationale* katalógusaiban 1873–1964 között szereplő gyűjteményeket soroltam 1873-tól 1964-ig, összevont szemöldökkel kárhoztatva a gyatra fordításokat, melyek nemigen keltenek a francia olvasókban kedvet a magyar költészettel való ismerkedéshez. Gara szerkesztői és szervezői teljesítményéről viszont nagy elismeréssel nyilatkoztam, és csupán elméleti kétségeket hoztam fel azzal kapcsolatban, hogy ő, a francia gyakorlattal ellentétben³, úgy akarja a magyar költészetet franciára fordíttatni, ahogyan a magyar költők fordítanak magyarra idegen verseket, vagyis formahűen, ritmus és rímképlet átültetésére töre-

kedve. Több szöveget elemeztem Nicole-al, az ő nyelvi észrevételein mértem le, hogy mi mindenre kényes a francia fül, és az egész előadásban ennek a szempontnak középpontba helyezése vezérelt. Azt tartottam ugyanis, ma is azt tartom, hogy a költői fordítás elsődleges feladata a versek megszerettetése, a cél tehát az, hogy a befogadók a szövegeket élvezettel olvassák, ez az élvezet pedig nem független a maguk ízlésigényétől. Másodlagosnak tartottam, annak tartom ma is az irodalmon kívüli szempontokat, különösen az ideológiákat, amelyek a fordítói vállalkozást nemzeti, mozgalmi vagy pártérdekhez kötik. Nem csak azért, mert a kommunista elmélete és gyakorlata miatt torkig voltam az irodalom haszonelvű felfogásával, hanem azért is, mert bosszantott, hogy az irodalmon élősködő tanok zavarják az irodalom voltaképeni megismerését. Purista eltökéltségem miatt – nevezhetem elvakultságnak is – nem is gondoltam arra, hogy előadásom nem odavágó visszhangot válthat ki. Azt sem vettem figyelembe, hogy Gara és Sauvageot régóta ellenszenvezik egymással. Egyszerűen soroltam a mértéken alulinak tartott antológiákat, ezek között említve a Pogány Béla és Géo Charles szerkesztésében megjelent kötetet⁴, és idézve Sauvageot elmarasztaló kritikájából néhány szerintem jogos sort a zavarosan és balkezesen fogalmazott bemutató szövegekkel kapcsolatban. Utólag tudtam meg, hogy ezt az antológiát voltaképpen a Kommun leverése utáni emigráció hozta létre, Sauvageot pedig, aki az Eötvös Kollégium francia lektora volt a húszas évek végén, elég kritikátlanul átvette a Horthy-rendszer nézeteit és szólamait. Garát, aki az említett emigrációhoz tartozott, elragadta a szenvedély, hogy

³ A franciák csak nagy ritkán próbálkoznak formahűséggel, ők a szemantikai megfelelést, a költői képvilág minél pontosabb tolmácsolását tartják fontosnak, hangsúly vagy mérték, szótagszám és rím fordítását szándékosan mellőzik, az eredeti hangzatára legfeljebb prózaritmussal utalnak.

⁴ *Anthologie de la Poésie Hongroise Contemporaine*, Paris, Les Écrivains Réunis, 1927.

akkor most leszámol a régi ellenséggel. Elfogultnak, hazugnak kiáltotta ki Sauvageot véleményét, és még ha csak kiáltja, az hagyján lett volna, de idegrohamot kapott, bömbölte átkait, s ezzel felébresztette az addig pipáját békésen szopogató, szolgálatos félcédulás agresszivitását. Pierre Chesnais⁵, ez a vakvágányra tolt francia diplomata, aki szent embernek tartotta Sauvageot-t, az ülés elnökeként úgy érezte, le kell számolnia mestere ellenségével, de közben ő is idegrohamot kapott, és ennek megfelelő hangerejű, rikácsolásba torzuló üvöltéssel gyalázta Gara antológiáját, amelyet én az előadásban feldicsértem. E tébolydai kavarodás persze elvágta az utat minden felvilágosultabb eszmecsere felé, és mi Nicole-lal nem valami jó szájizzel mentünk haza.

Hátra volt azonban a fekete leves. Három nap múlva a felpaprikázott Gara rám írt, szememre hányva az őt ért sérelmeket, továbbá, hogy az antiszemita Sauvageot talpnyalója vagyok. Váratlanul ért a vád: Sauvageot Magyarországról szóló könyvét akkor még nem olvastam, a zsidókat megbecsültem, velük sokszoros, jó barátságban éltem, s egyáltalán azt sem értettem, hogyan kerül a csizma az asztalra. Hogy Pogány zsidó volt, az nem volt ráírva a könyvre, s az ilyen faji megkülönböztetést akkoriban az antiszemiták gyakorolták. Azt sem értettem, hogy Gara miért nem annak ír, aki az estén nekirentott. Válaszomban igyekeztem a témámnál maradni, jelezni, hogy a szóban forgó antológiáról a magam véleményét mondtam el, Sauvageot-ét csupán azért idéztem, mert az enyémnél egybeesett. No, erre érkezett egy éktelenül hosszú, hetet-havat összehordó levél, amelyben Gara ismét felhánytorgatta Sauvageot kárhozatos nézeteit, és félremagyarázva kijelentéseimet, engem ezek cinkosának állított be. Lefordítottam a szöveget Nicole-nak, aki arra figyelte fel, hogy Gara nem vitázni akar – azt követeli, hogy szeressem. Beláttam, hogy ez a nő szempont helytálló. Csakhogy baj van magával a követeléssel. Rám akarja erőszakolni az ő játékszabályait. Szegény Gara, mondta Nicole együttérzőn. Ami engem illet, a szeretetesség mögött azt is láttam, hogy vitapartnerem rosszhiszeműen lápos területre igyekszik engem becsalni. Másnap az is kiderült, levelezésünket mások előtt kitegeteti. Ehhez mit szólsz? – kérdeztem Nicole-tól. Hagyd abba, javasolta ő. Azért csak írtam neki pár sort angolul, hogy ha már nyilvánosságra hozza magánleveleimet, akkor az egész angolszász világ is érthesse őket. Aztán még váltottunk üzenetet németül, ő írt héber sorokat, én arabokat, a végén pedig École-beli jó barátomtól, az általános nyelvész Claude Hagège-től kértem egy zaftos kínai káromkodást, de mivel ő nem akarta magát kompromittálni, azt válaszolta, a kínai nyelv túl választékos, már a végé szó is elég ordenáré. Kikunyeráltam hát tőle ezt az ideogrammat, végéfedél zárta le heroi-komikus összecsapásunkat, melynek szövegét az angol fordulatig bezárólag Gara stencilen terjesztette.

26. A nőszövegség kelepcéje

Nicole lényeglátó megjegyzése gyakran eszembe jut azóta is, valahányszor hasonló esetekről hallok,

amelyeket nem lehet ésszerűen tisztázni. És persze odakívánczik az én kiegészítésem, amely az érzelmek működésében az erőviszonyok jelenlétére figyelmeztet. Amit az előbbieket elnyerhetnének, az utóbbiak miatt elérhetetlenné lesz. Valahogyan a mi kettőnk kapcsolatára is ez a belső ellentét nyomta rá bélyegét, legalább is a következő menetben. Mintha észrevételével Nicole előre vetítette volna a maga elvárását annak egyidőben jelentkező akadályával. Addig ugyanis az ő magatartásában az önuralom, a türelem, a figyelmesség tiszteletre méltóan érvényesült, és persze lelkiismeret-furdalást is okozott, hiszen ő az én hűtlenséggel szemben nagylelkűségét bizonyította. Egyértelműen én voltam a hibás: érzelmi tekintetben nem kevésbé, mint az erkölcsiben. Hiszen azért térhettem vissza hozzá, mert ő szeretett engem: ebbe fogódzkodhattam. Ez a gondolat persze az ő fejében is megfordult. Így aztán, mihelyt visszatérésem felől eloszlott minden kétség, elérkezettnek vélte az időt, hogy én is bizonyítsak. Valamennyire talán meg akarta fizettetni árulását, főleg azonban az önmagában megrendült bizalom szilárdítására törekedett. Nagyszabásúan. Azt követelte, hogy lobogjak, hogy romantikázzam, bejelentett vagy csak kitalálendő igényeit iramodva teljesítem. Lehet, hogy nem egymaga sütötte ki az offenzívát. A harcmodorhoz – mert harcról lett egy csapásra szó – hozzá tartozott, hogy engedetlenségem legparányibb jelére elvonult Cathyhoz, reklámszakmában jó pénzért jeleskedő, feminista barátnőjéhez, akinél bohém, balos társaság nyüzsgött a nap minden szakában. Egyfajta hatvannyolcas párizsi szalonról volt szó, ahol vörösbors, tájjellegű büfé körül polgárok szidták de Gaulle-t, a polgárságot, a papokat, Francót, az USA-t, a rendőrséget, éltették a forradalmat, Fidel Castrót, Maót, a szabad nőket, a szabad szexet, a szabad Lacant és szabad Roland Barthes-ot. Neurózisát mindenki nyakába akasztva viselte, és önirónikus adomákat mesélt róla kihívóan. Lényegében inkább szájtépő, mint ártalmas aranyifjúságról volt szó, akik között olykor én is szívesen megfordultam, élvezve a közvetlen stílust, a csípős megjegyzéseket, a dűskálást a szabad szellemben és a választékos ledérségben.

Nicole is élvezte a társaságot, de őt főleg Cathy velem kapcsolatos tanácsai érdekelték. Hogy ezek pontosan mik voltak, arról nem szerezhettem tudomást, csak a pótmacaként választott védnök személyisége alapján következtethettem. Ez a szókésbarna, sugarasan kékszemű, felvágott nyelvű, családi állapotát tekintve elvált asszony, ki testhezálló trikóruhában mozgatta amúgy is szemrevaló nőiségét, magabiztos férfiasztrálónak hirdette magát. Ismertük azt a depressziós ingatlanügynököt, akit orránál fogva vezetett, s aki bánatában beült flancos Lanciájába, zárt ajtó mögött addig járatva a motort, amíg a besűrűsödő gáz végzett vele. Sok kellemetlenség ér újabbán, mondta erre Cathy. Nicole éppen azért csodálta, mert egyáltalán nem hasonlított rá, és nem is volt képes utánozni. Próbálni ugyan próbálta, de első kísérletei sutára sikerültek. Csöngött nálam a telefon, s ő biztosnak vélt erődjéből azért hívott elvonulása után másfél órával, hogy a kettőnk összekötő szenvedélyről beszéljen. Én igyekeztem viccelődni, vagy a nap gyakorlati eseményeire terelni a szót. Ettől rendszeresen dühbe

⁵ P. Chesnais francia konzul volt Londonban, amikor de Gaulle oda emigrált és felszólította a diplomáciai testületet, hogy álljon az ő szolgálatába a német megszállással szembeni ellenállás megszervezésében. Chesnais ezt megtagadta. Nem Pétain pártján állt, hanem egyszerűen nyakas és nem valami széles látókörű breton volt, aki nem viselte el, hogy ez a tábornok, aki szolgálatilag nem főnöke, neki parancsolgasson. Rászánta azért magát az ellenállásra, azonban Henri Giraud tábornok mellé állt, aki de Gaulle-lal vetélkedett a vezető szerepért és hamarosan alulmaradt. Mihelyt de Gaulle hivatalosan hatalomra került, Chesnais-t áthelyezette Libériába, az ottani konzul helyébe, aki cse-cse légy csipéséktől megőrült, és seggbergta az ország külügyminiszterét. Chesnais csak ügyel-bajjal került vissza a párizsi külügybe, ahol hatodrangú fordítóként alkalmazták egy eldugott irodában. Tíz-nél több nyelven olvasott, elvégezte a Langues'O magyar szakát is, Sauvageot felkarolta, ő meg beiratkozott hozzá doktori értekezésre Kosztolányi francia vonatkozásaiából. Szerette Kosztolányit, de igazán akkor már az érdekelte, hogy sírkövén Franciaország főkonzulja helyett az álljon: Pierre Chesnais, az irodalomtudomány doktora.

gurult, és lecsapta a kagylót, lehetőleg egy mondatom közepén, hogy belém fojtja a szót. Fél óra múlva megint szólt a telefon. Hogy miért nem hívtam vissza? Biztos vannak fontos mondanivalóim, csak nincs bátorságom előhozakodni velük. Aztán megint lecsapta, amikor emlékeztettem arra, hogy nem vagyok szenvedélyes alkat.

További tanácsként azt kaphatta, hogy költözzék el hosszabb időre, hagyjon beleragadni hétköznapi gondjaimba, ha már annyira fontosnak tartom ezeket. Kapóra jött az etázsűtés felújítása, amelyet két fusizó kályhás végzett a szokásos csigatempóban. Munkaidejük után jöttek, piszmoztak valamennyit, a többit másnapra hagyták. Kitépték már a falból a régi csöveket, ezeket, meg az újakat, melyek vörösrézből voltak, halomba rakták az én dolgozószobámban. A szittrakások az előszobában meg a hálószobában emelkedtek. A konyhában a szerszámokat tárolták, meg a leszerelt, régi bojler. A fürdőkádban két malterosvödör várta, hogy lehessen a vizet egyenesen beléjük csurgatni. Bármihez akartam férni, beleértve a könyveimet, rakodnom kellett, poros rongyokat rázni, lepedők alatt kotorászni. A kosz is zavart persze, de még inkább a munkámban elszenvedett hátráltatás, mert az idővesztéseget üldözési mániásként éltem meg. Egyik nap a könyvtár sztrájkolt, mindenképpen otthon kellett dolgoznom, de a nap jó részét az írógépembe került alattomos gipsztörmelék kipiszkálásával töltöttem. Mire az i betűtől eltekintve használható állapotba került, megjött a két kályhás. Egy órácskára jöttek, annyi éppen elég lesz a régi kandalló lebontására. En foglalatokodjam nyugodtan. Persze szilaj döntésbe fogtak, ami több mint két óráig tartott. Távozásuk után azt láttam, a tűzhely gipsz- és márványkerete érintetlen, mégis előtte újabb szittrakás magasodik, melyből nagyobb adag a bársonypamlaot is borítja. Rongyokban lógó idegeim gondozása céljából megettem majdnem az egész, délben vett pástétomkészletet és egy fél csomag retket. Ekkor csöngették

Nagy Géza terebélyesedett az ajtóban egy hatalmas, vulkánfiber kofferrel és a kedves meglepetést szerzők selma vigyorával. Budapestről érkezett egyenesen hozzám. Nem a legjobbkor, szaladt ki a számon. Rá se rántsak, bátorított ő, és letelepedett a pamlaot tisztá végébe. Miközben a másik végét próbáltam szabadra tenni, mentegetőztem, hogy nincsen otthon semmi ennivaló. Adjam, ami van, mert ő éhes. Behoztam a fél csomag retket meg a szomorú kis pástétommaradékot. Nem akarta elhinni. Csak ennyit tartana a szerinte jómódú Karátsón a kamrájában? Elkezdett bukdácsolni a lakásban, és lelken-dezve felfedezte a rézcsoveket. Hogy ilyen nincs Magyarországon, én szerencse fia vagyok. Elmondta részletesen, hogy miért. Olyan hosszan, hogy közben besötétedett. Elővette a vulkánfiberből a pizzasáját. Későre jár, a vonaton nem tudott elnyújtózni. Még görbebben nézett rám, mikor jeleztem, csupán egyetlen fekhely áll rendelkezésre, s azon elvben én alszom. Sebjaj, sóhajtott, van nálam két *Népszabadság*, én majd azokra fekszem. Aztán azt sem hitte el, hogy az ő éjszakai nyugodalma érdekében inkább elmegyek egy környékbeli szállodába. Nicole-nak kézcsokom, szólt utánam a lépcsőházba.

Beláttam, Nicole új szövetségesével hatásos ártalmakra képes. Bosszantott a véget nem érő, kályhás kálvária, de bizonyos fokig meg is nyugtatott, hiszen így már nem csak ő szenvedett miattam. Befűtött ő is nekem: kezdtünk kvittek lenni. És imponált a találékonysága is – valamiképpen megint játékosá vált a kettőnk kapcsolata. Más szóval szabad kezet kaptam ahhoz, hogy visszalőjek. Meg a körülmények is ennek kedveztek, bár amikor boszorkánylövést kaptam, azt hittem először, hogy csóstitól dül rám a bosszúság. Telefonáltam Cathyhoz. Nicole elvben nála tartózkodott. Arra akartam

megkérni, hozzon valami ennivalót, nehezemre esik lemennem. Nicole azonban nem volt ott, helyette a háziasszony ajánlkozott a bevásárlásra meglepő előzékenyen. Haboztam egy pillanatig, beengedjem-e az ellenséget; azonban annyira rosszul éreztem magamat, hogy nem maradt más választásom. Hétrét görnyedve nyitottam ajtót egy jó félóra múlva. Cathy két tömött nájlontasakkal tolatott be. Szabódtam: ennyi elemózsia egy hétre is elég. Annyira elég, hogy együtt ebédeljünk, jelentette ki, és már terített lakomára egy kinyitható kempingasztalon a szittrakások között. Felajánlotta azt is, hogy etet, ha nehéz a kezemet emelni. Annyira nem voltam megbénulva; azt viszont elfogadtam, hogy megmasszírozzon. Addigra jól bevörösboroztunk, neveltettük egymást, pertut is ittunk. Nicole kiment szüleihez Neuilly-be, tájékoztatott amúgy mellékesen. Várok-e orvost? Nem várok senkit, feleltem immár felelősségem teljes tudatában. A masszírozás kezdetén még pulóver volt rajtam, ám a fájdalom csomók kitapintása végett ajánlatossá vált a levétele egyéb ruhadarabokkal egyetemben. Egyúttal masszörnőről is lekerült több minden gyógytornászi körülmények között. Már csak a lumbágó képezett akadályt közöttünk, ám ennek semlegesítésére nem sikerült célszerű testhelyzetet rögtönözniük, Cathynak pedig munkaügyben el kellett vágatnia. Több mint egy hét múlva kerülhetett sor egy eredményesebb beteglátogatásra, mely azon esték egyikén zajlott le, amikor Nicole éppen a feminista fellegvár védelmét élvezte.

Azt tapasztaltam egyébként, a rajta nyílt rés ellenére az erősnek hirdetett nőszövetségi bástyában a harci kedv inkább fokozódott. És ki más szíthatta, mint a ház asszonya, nyilván a gyanú elkerülése végett? Nicole nyakra-főre éreztetni akarta hatalmát: ha nem mutattam elég lelkesedést fészekrakási buzgalma iránt, mely akkor lakásfelújítási rendelkezésekben nyilvánult meg. Eltűnhetett például az autókulcs, vagy több napra maga az autó, amikor tudta, hogy nekem szükségem lenne rá. Vagy a könyvtári belépőmet kerestem hiába az ellenőr fülkájénél, pedig azt mindig a levéltárcámban őriztem, és hazatérve ott találtam az íróasztalom kellős közepén, csak azért, mert nem engedtem, hogy repként telepítsen az amúgy is szűfolt könyvespolcomra, és hogy naponta öntözze hol a cserépbe célozva, hol mellé. Sor került aztán dúltabb jelenetekre is. Emlékezetes maradt az a vasárnap, a mikor valamilyen érzelmi szóváltás miatt megtagadtam, hogy apósomék éppen esedékes ebédmeghívásának eleget tegyek. Némi kérések után bizonyára beadtam volna a derekamot, de ő éles hangon követelt, én megmakacsoltam magamat, ő pedig megindult, hogy egy tusosüveget borítson egyik cédlásdobozomra. Elszörnyedt hörgéssel kaptam el a kezét, ő visított, a fekete lé végül mindkettőnk cipőjére folyt, és roppant lesújtónak tartottam, hogy az eseten nem tudtunk nevetni. És mert nem ismertem erőszakos természetűnek, valakinek hergelnie kellett ellenem, s ez a valaki nyilvánvalóan az ő bizalmas védnöke volt, akivel akkor már lumbágón kívül is többször találkoztam. Nicole erről a kapcsolatról nem tudott, szerencsére, mert úgy érezhette volna, hogy megnyílik a föld a talpa alatt.

Noha mindketten házasságunk helyreállítását szerettük volna, ebben a furcsa helyzetben csak az ellenkezőjére kerülhetett sor. Ha nem akar Rómeó szerepbe kényszeríteni, ha kényszerítő eszközökért nem fordul olyan barátnőhöz, aki rövidesen elárulja, akkor majdnem bizonyos, hogy némi lábadozás után mindketten kiheverjük az elszenvedett traumát, és helyreáll meghitt kapcsolatunk. Csak hát az ember nem ilyen tárgyilagos, ha belekeveredik egy nyakatekert helyzetbe. Én magát a helyzetet nem

élveztem, illetve játékból egy-két alkalommal igen, de azon túl inkább nyomasztott, mert Nicole-t bántani igazán nem akartam, márpedig Cathyval ez a viszony azt jelentette, hogy játszom a tűzzel. Mégis találkoztam vele, mert pezsdítő volt a teste, és a szelleme is ösztönzött szórakoztató rosszmájúságával, minden tekintélyt felforgató szempontjaival. 1966-ot írtunk, már érződött a polgári értékeket lehurrogó 1968 előszele, s a megkérdőjelezés igénye bennem is élt, noha a marxista indítatásoktól jobbra idegenkedtem. Főleg azonban érzelmi sebesültként gyógyulni akartam, és Cathyval alkalom nyílt arra, hogy a kutyaharapást szőrével kezeljem. Legalább is ilyesmin járt az eszem. Hogy az övé min járt, azt már nehezebben elemeztem. Nem látszott igazán szerelmesnek, én sem voltam az. Inkább azt mondhatnám, tetszettem neki, és ami őt illeti, élvezte a nyakatekert helyzetet.

Kevésbé fért a fejembe, hogy miért uszítja Nicolet. Illetve, ha feminista összefogásból segíteni kívánja ellenem, akkor miért től ki velem énvelem szövetkezve? Ahelyett például, hogy inkább lelkekre beszélne, értsem meg Nicole igényét az érzelmi kárpótlásra. De minden Nicole-ra vonatkozó beszélgetést, sőt utalást is messziről elkerült. Manipulált volna? Ha igen, akkor engem nem, hiszen titkába be voltam avatva, s ő is az enyémbe. Némi beépzeltséggel úgy bogoztam a csomót, hogy időrendben képzeltem el az eseményeket. Először nyilván Nicole segélyt kérő barátkozásától indítva a férfi ellen szövetkezett, de aztán, a férfi vonzaskörében rájött, ahogy sok más harcostársa is, hogy egy pár derűs numera többet ér minden komor meggyőződésnél. Szóval, a „könnyű Cathyt táncba vinni” rózsaszín fellegén figyeltem bizonyos kajánsággal, ahogy ő az elveit kidobálja a léghajó kosarából. No meg annak is örültem, hogy viszonyunk könnyed alakulása határozottan jól tesz a dugába dőlt szenvedély miatti lehangoltságomnak. Az utóbbi inkább már csak olyankor fogott el, amikor Nicole megvalósíthatatlannak rémlő követelése miatt vele össze-összeapunk. Így aztán, számomra magától értetődően, elkezdtem a könnyebb ellenállás irányába mozdulni. Békében akartam dolgozni, talán ilyesmiről beszéltem Cathynak, ő meg sugallta, találjak egy legénylakást, majd segít költöztetni. Szándékomat emlegettem barátaimnak is, s egyikük, aki orrolt Nicole-ra, sürgetően telefonált pár hét múlva, hogy van egy teljesen felszerelt ú.n. stúdió, kiváló helyen, az avenue Ségur-ön, az UNESCO szomszédságában. Nyomban meg is tekintetem a tulajjal, Szűcs Györggyel, aki a *Martonplay* elnevezésű, magyar körökben ismert színházi ügynökségnél dolgozott, s a kéglit láthatóan találkahelynek rendezte be. Megalkudtunk. Felajzva vártam a költözés napját. Utolsó este felsétáltam a Montmartre csúcsára, s a Sacré Coeur meg a sikló kijáratá közt törpe parkban néhány tánclepet lejttem a kezdődő új élet köszöntésére. Úgy tetszett, látom a faunt, ahogy int nekem a bokrok közül.

Nicole teljesen egyetértett a szétköltözést illetően, szinte rá is beszélt. Vajon mennyiben Cathy tanácsára hallgatva? Hogy az mindkettőnknek jól tesz, a feszültség kibírhatatlan. Segített összekészíteni ágyneműt, evőeszközöket. Könyveimből azt raktam papundekli dobozba, ami az értekezésemhez kellett, szétszedtem angol tengerész íróasztalomat, két kofferbe ruhát gyömöszöltem. Egy ideig elfoglalt, hogy mit ne felejtsek ki, nem akartam nyújtani a csomagolást. Nyúlt az mégis, mert egyre többször megálltam a közösen vett holmik előtt. Erőt vett rajtam az érzés, hogy ezek mind a közös lakásba valók, és nemigen szabadultam a gondolattól, hogy igazából nekem is ott a helyem. Öt éve voltunk házások, mindent együtt szereztünk, építettünk. A tárgyakban idő

volt. Még az a rohadt etázsfűtés is a közös múlthoz tartozott már. Nicole segített legyőzni habozásomat. Magába zárkózva, közömbösen rakodott, majd leült dolgozatot javítani. Azt mondta, másnap korán kell indulnia a gimnáziumba – akkor már Versailles-ban tanított – szabad a pálya a hurcolkodáshoz. Nem kérdezte, hogyan oldom meg. Egy pillanatra elállt a lélegzetem: tudja-e, hogy Cathy jön értem? Vállat vontam: jöjjön minél gyorsabban, hagyjuk a rosszszívű álarcosdit.

Nem hallottam reggel, mikor elment. Pakolásztam, tornáztam – ahogy Budapesten is, távozásom előtt – felraktam a teavizet. Egy palatáblára szoktuk felírni a beszerzendők listáját. Azt vettem észre, erre most odarajzolta saját magát, zsebkezdőt lengetve, Walt Disney-csirkeként abban a galambszürke, mellényes szoknyában, amelyben legjobban tetszett. Felírás: *Adieu Pap*. Ennél az isten vedelnél erősebb hívást ma sem tudok elképzelni. Hallottam a hangját. Ha otthon van, karomba kapom, s a többi nem számít. Így azonban a jőzőn ész hangja is megszólalt: a kocka el van vetve. Egy óra múlva beállított Papp Tibor, aki önzetlenül segítségét ajánlotta fel a cipekedéshez. Cathy szokás szerint nagyot késett, de végül az ő kinyitható tetejű Renault *Floride*-ja is odaállt a ház elé. Úgy rémlett, rám se hederít senki a lakók közül: örültem ennek, elszoruló szívvel. Délre el is készültünk az átömlesztéssel. Nem tudom, miért, arra emlékszem, hogy sonkás szendvicset ebédeltünk kedélyesen, Cathy szerezte be az elmaradhatatlan vörösborral együtt. Ők aztán elmentek, én egyedül rendezkedtem az elmúlt hónapokon ógva-mógva. Úgy volt megbeszélve, Cathy visszajön vacsorára. Még nem dőlt el, hogyan fogunk élni. Szívderítő emberszólása, határozott egyénisége megfért a gondoskodással. Ezt ígéretesnek tartottam. A pozitívumokra akartam figyelni. Nicole rajzából azt is kiolvastam, hogy vége a gyerekkornak. Majd Cathy visszasegít egy felnőt kapcsolathoz. Bár igazából nem tudtam rajta eligazodni. Miért játszott Nicole-lal? Meg kell tudnom.

Alaposan késett megint. Beugrott Nicole-hoz, aki elég letört. A hírhez ő is keserves képet vágott, de nem időzött rajta. Én is igyekeztem a hangulatot oldani. Előszedtem a jégszekrényből két borjúkarajt, amit konzerv gombamártással akartam tálnai zöld salátával. Kézzel gesztusomból ennyire futotta. Mindazonáltal jelentős gesztusnak szántam: külön bejártam a környéket délután, hogy jó mézáróst találjak. Cathy türelmetlenül leintett. Hozott megint pástétomot, kenyeret, kapszlis vörösbort: annak gyorsan neki fogunk esni, aztán ő már indul tovább. Olyasmit mondhattam, hogy ez lehetne az első, nyugodt esténk. Helytelenítően rám nézett, és szinte közigazgatási szigorral közölte: csak nem képelem, hogy mert párszor dugtunk, rögtön páros életet is élünk. Mintha megütött volna. Szándékosan. Én is megütöttem. Tehetetlenségemben. Dúltan, némán távozott. Elvitte a pástétomot, a kenyeret, a kapszlis bort. Rosszul sikerült az első, szabad estém. Az éjszakám is. Valamelyik álmatlanságom során eszembe jutott, Cathy első találkozásunkkor azzal kérkedett, hogy nagy férfikasztroló. Ebbe a képbe már illett a szerep, melyet Nicole-lal szemben alakított. Egyértelműen ki akart mellőle tűrni, le akart gallyazni. Ami nem zárta ki azt, hogy tetszettem neki. Vagy éppen ezt akarta megbosszulni? Esetleg Nicole jobban tetszett neki? Ilyen mélységbe nem ástam le. Azt visszahallottam egy barátnőjétől, hogy a pofonomat elmesélte, de hogy ennek híre, a költözéssel vagy anélkül, Nicole fülebe jutott-e, azt sose tudtam meg. Ő mindenestre Cathy barátnője maradt ennek haláláig, de ezt magányüvegnek tekintettem.

